

## Eztabaida jomuga

Joan den urriaren 14an hil zen Harold Bloom kritikari eta teoriarari estatubatuarraren heriotzak hainbat euskal egunkaritan iritzi-zutabeak ateratzeko eta *Argia* astekarian Gorka Bereziartuak gidatutako elkarrizketa bat osatzeko eman zuen. Bereziartuak prestatutako hizketaldian, Iratxe Retolaza eta Beñat Sarasola EHUko irakasle eta ikerlariek Bloomen eta haren postulatu esanguratsuenen inguruan eztabaidatu zuten. Kanonaren egituraketa nahiz deseraikuntza izan ziren eztabaidagai nagusia bi kritikarien ahotan, eta 'Harold Bloom hil da, kanon literarioari buruzko eztabaida ez' izenburupean argitaraturiko testuan hizketaldiko zenbait puntu laburtu zituen kazetariak (*Argia* 2.664, 2019-11-03, 44-47).

Iratxe Retolaza izan zen lehena kanonaren auzia aipatzen literatura jardunaren eta botere-egituren arteko harremanak gogoratzerakoan:

Azken batean literatura ulertzeko modu eta ikuspegi baten ikur eta zaindari bilakatu zen Bloom, mendebaldeko literatur kanona defendatzearekin batera, mendebaldeko balioen defendatzaile ere bilakatu baitzen. Hain zuzen ere, balio horietan erroturik zeuden (eta daude) botere-egitura gehienak.

Eta instituzioaren papera ekarri zuen hizpidera lerro batzuk aurrerago Sarasolak, instantzia kanonizatzaileen osaera aipatzerakoan: «Begiratzea besterik ez dago zeintzuk dauden instantzia kanonizatzaile nagusietako batzuetan; kasu batzuetan komikoa da kasik». Euskal literaturaz arduratu behar duten erakundeen egoera prekariora salatzeko balio izan zion horrek eta kritikari gehienak

akademia-sistemaren estutasunen menpe dabiltzala azalduz laburtu zuen Bereziartuak:

Zenbat literatur saiakera argitaratu dira azkeneko hamarkadan? Zenbat monografia-artikulu akademiko eta abar? Bloomengandik ikas dezakegun zerbait da literatur ikerketa ez dela kontu tekniko bat, ezin dela literatura ikertu biokimika ikertzen den bezala, baina justu kontrako norabidean ari gara. Maite ditut bizitza guztian literatura irakurtzen pasa eta irakurketa sakon eta zabal horietatik idazten duten kritikariak, horiengandik ikasten da literatura maitatzen, baina egungo sistema unibertsitarioan hori penalizatu egiten da.

Retolazak, aldiz, eragin-gunea kanonizazio-instantzietan jarri beharrean literatura-esparruko eragileen arteko har-tu-emanen jartzea proposatzen zuen:

Literatur erreperitorio eta ereduaren inguruko elkarrizketetan, negoziazioetan eta igurtzietan definitzen dira kanonak. Kanonizatze-prozesuak tentsio etengabea bizi dira. Uste dut askoz ere interesgarriagoa litzatekeela kanonez jardutea, edo kanonizatze-adarrez jardutea, kanon hertsia eta arauemailez baino. Azken batean, edozein garaitan literatur eragileen artean literatura ulertzeko hainbat modu izaten dira, kontrajarri ere egin daitezkeenak, eta literatur ikuspegi horietariko bakoitzean gailentzen da kultur eredu jakin bat, mundu ikuskera jakin bat. Interesgarriena ikuspegi-geruza horien guztien berri eman lezaketen kanon geruzatuak irudikatu ahal izateko bideak topatzea litzateke, elkarrizketa zein tentsio horiek ikusgarri egin ahal izateko (eta *literatura on / txar* logika hierarkizatzaileari iskin giteko).

Testua irakurri nuenean atentzia eman zidan kritikariaren ohar horrek; literaturaren soziologiatik begiratuta ondo laburtzen duelako Itamar Even-Zohar ikertzaileak, beraren (poli) sistemen teorian, literaturaren sistemako kanonizazio dinamikei eskainitako atala, non azaltzen baita prozesu dinamikoa izan ohi dela, zeinetan sistemako hainbat eragileren (kontsumitzaileak, merkatua, eskolak, kritikak, editorialek eta abarreko osatutako instituzioak...) elkarreraginak izaten duen zerikusia:

Kanonikotasuna polisistemako erreperitorioan gauzatzen da zehaztasunez; hau da, kanonizatze prozesuan eragin baino, tes-

tuak prozesu horren emaitza dira. Errepertorioa kanonizatua izan daiteke edo ez, eta errepertorioa partaide den sistema erdigunean edo periferian egon daiteke. Horri men eginez, errepertorioa testuen ekoizpena bideratzen duten lege eta elementuen sorta gisa hartzen da. Horrela, bada, literatura ezin daiteke testu sortatzat, testu pilaketatzat edo errepertoriotzat jo, testuak eta errepertorioa literaturaren adierazpen soilak baitira (Itamar Even-Zohar: *Polisistemas de cultura*, Tel Aviv, Tel Avivoko Unibertsitatea, 2007-2011).

Beraz, testuen jokaera literatur polisistemako eragile guztien bidez aztertu behar dela ondorioztatzen du Even-Zoharrek. Hau da, literatur eredu jakin bat ezartzen da sistemaren erdigunean, emankorra izan dadin. Kanonizazio mota horren bidez sortzen da kanona, eta kanonizazio borroketan bizirautea lortu dutenen taldea izango da emaitza. Retolazaren proposamenean kanon(ar)en inguruko eztabaidak zein literatura-eragileren artean behar duen izan zehazten ez bada ere, Even-Zoharren proposamenetik ondorioztatzen da testuen ekoizpena bideratzen duten elementuetan hartzaileen eta instituzioaren ekarpena garrantzitsua izan ohi dela.

## Gure tamainaz

Horrekin lotuta, Hedoi Etxarte idazle eta editoreak eta Urtzi Urrutikoetxea idazleak sare sozialen bitartez izandako elkarriketa batean literaturaren (poli)sistemako eragile esanguratsuak diren merkatuaren, instituzioaren eta, oro har, literaturaren hartzaileen kopurua zehaztu zuten. Euskarazko liburuen salmenta-kopuruak aipatu zituzten duela gutxi; eta ohiko erosleak 3.000 irakurle izaten direla eta, irakurle horietatik, urtean 30-40 liburu erosiko duten 2.000 lagun ere ez direla nabarmendu zuten. Literatura subalternoa da gurea, usu idaztearen prekaritatetik bizitzeko ere ematen ez duena. Horren harira, Bereziartuak elkarriketatuek aipatzen dutenez, kultura baten kanonaren inguruko eztabaida parametro hain prekarioetan mugitzen den kultura horren

literatur eragileei egozteak beraren eraginkortasuna mugatu dezake. Gure hizkuntzako literaturaren ezaugarria baldin badira txikitasuna eta Sarasolak aipatutako prekaritatea, halaberrez, erakundeen erantzukizun eta esku behar du baldintza materialen hobekuntzak.

Horretarako, oinarri zabal baten beharra azaleratzen da, ez dena inorentzako misterioa, baina sarri ahaztu egiten zaiguna; eta hori ez da gertatuko, bederen, duela hamarkada bat Idurre Alonsok bere doktore-tesian azaldu bezala (*Euskal literaturaren irakaskuntza Hego Euskal Herriko batxilergoan*, UPV/EHU, 2009), egungo euskal literaturaren irakaskuntzak curriculum-legearen helburu bat bera ere lortzen ez duen bitartean. Irakurketa plan estrategikorik ezean, eztabaida antzu batera gerturatzen da.

## Agintera, baldintza beharrezkoa

Iban Zalduak eman zuen arazo horren gaurkotasunaren inguruan aditzera duela hiru hilabete *Ortzadar* gehigarrian argitaratutako iritzi-testu baten bitartez.

Duela gutxi gazteentzako literatur sari banaketa batean suertatu naiz, eta idazle batek irabazleei zuzendutako adore-hitzak entzutea egokitu zait. Baina badago diskurtso oro har korrektoan kirrinka egin didan zerbait, eta da «aukera askatasun osoaz» idazleak egiten duen nolabaiteko gorazarrea: «Maite dena ezin da alde batera utzi. Ezin da baztertu [...]. Horregatik, ez utzi inori agintzen zer irakurri behar duzuen. Noiz irakurri behar duzuen. Zer den irakurtzeko egokia eta zer ez». Ulertzen dut mota honetako aholku-mintzaldiak oso balakariak izan daitezkeela gazteen izpiritu aurrerakoi eta are iraultzailearentzat. Baina gaia serioegia da, nire ustez, bide horretatik bestela bezala jotzeko (Iban Zaldua: 'Bai, mesedez, agindu nazaten', *Noticias de Gipuzkoa - Ortzadar*, 2019-09-21).

Idazle donostiarraren hitzetatik eta aipatu dugun Idurre Alonsoren tesitik ondorioztatu daiteke euskal mundutxo

literarioaren gaitzetako bat: ikasleek kalitatezko testu literarioak irakurtzeko erakusten duten zailtasuna da, hain zuzen. Atzera ere Zalduaren hitzak kasik paradigmaticoak begintzen zaizkit hori ulertzeko:

Alde batetik, kritikaren ukazioaren usain handiegia hartzen die dalako ildo horretako argudioei. Bai, badakit ohituegi gaudela, gurean, iruzkin deskriptibo hutsetara, baina horrek ez du kentzen benetako kritikaren funtzioak baloratiboa izan beharko lukeela, «zer den irakurtzeko egokia -ona- eta zer ez -txarra-» adierazi beharko lukeela, argi eta garbi. Eta zergatik, noski.

Nabarmendu ohi den bezala, kontuan hartzekoa da euskal ikasleek ere, gainerakoan antzera, agian literaturara hurbiltzeko izango duten ia aukera bakarra izan daitekeela eskola, eta literatura subalternoaren kasuan, are zentzu akusatua goan. Berriz ere Zalduaren hitzekin ados, eskolarena da ikasketa-prozesua gidatzeko betebeharra, hortik eratoritzen delako irakatsitakoarekiko zalantza egin eta norberak desadostasuna erakustea unea iritsitakoan. Eskolan lantzeko testu-kanon bat aukera posiblea izan liteke hezkuntzaren eta kritikaren arteko elkarlana abiatzeko. Even-Zoharren oinarriak gogoan, biak ala biak instantzia kanonizatzaileak izanik, esku-hartzea joan-etorrikoa izateko aukera zabaltzen delako.

Ziurrenik jadanik beranduegi ari gara honetan, baina hala ere heldu beharko zaio nola edo hala; eta, beharbada, Sarasolak aldarrikatu bezala, aditu talde bat dateke egoera deseperaturako aukera agian bakarra. 🍷